

В.Д. Олійник

*Одеська національна академія харчових
технологій,
v.oleynik777@mail.ru*

ВЗАЄМОВПЛИВ РОЗВИТКУ МІСТ І ПРИМІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Процес формування міста займає певний історичний період. Вирішальними факторами в даному процесі виступають відокремлення промисловості (ремесла) від сільського господарства і наявна кількість населення. Проблема дослідження теоретичних засад урбанізації та субурбанізації знайшла своє відображення у працях українських і зарубіжних вчених, з-поміж яких: Є. Алаєв, Ю. Білоконь, В. Джаман, Ш. Ібатулін, С. Іщук, В. Колосов, П. Кругман, П. Кахнич, Г. Лаппо, К. Мезенцев, В. Нудельман, Ю. Палеха, Е. Перцик, Б. Посацький, І. Савчук, О. Топчієв, Дж. Форрестер та інші.

Концентрація різноманітних функцій міст, їх провідна роль в економічному розвитку держави, призвели до формування навколо себе зон впливу міст. Зростання міст закономірно призводить до зміни структури господарства приміських зон. Міста «вимагають» інфраструктурного забезпечення, певної сільськогосподарської спеціалізації, яка в більшості випадків є азональною, створення рекреаційних зон, при цьому, зростає територіальна мобільність населення приміської зони, активізуються міграційні процеси, зокрема, маятникова міграція.

Урбанізація вступила в нову фазу – фазу субурбанізації. Передмістя починають розвиватися за рахунок центрального міста: йде інтенсивне переселення міських жителів в приміську зону, просторова переорієнтація об'єктів промисловості та інфраструктури.

Приміською зоною є територія що сформована (формується) під впливом міста, якій властиве поєднання сільського та міського способу життя населення [5].

Малі міста, як правило, орієнтовані на одну галузь економіки. В даній ситуації роль приміської зона незначна. З ростом і розвитком міста, приміська зона стає його невід'ємною частиною. Збільшується інтенсивність та інтегрованість просторових взаємозв'язків «місто – ПЗ», де місто виступає основоформуєчим компонентом, у результаті чого формується територіальна структура приміської зони. При цьому виділяються населені пункти, міста-супутники, що утворюють внутрішній пояс приміської зони і виконують розселенські, містообслуговуючі та містодоповнюючі функції. Віддалені від внутрішнього поясу розосереджені населені пункти та території утворюють зовнішній пояс приміської зони, виконують в основному сільськогосподарські функції і характеризуються слабшими зв'язками з містом. Інтеграцію міста і ПЗ охарактеризував Д.І. Богорад "велике швидко зростаюче місто виходить із своїх меж, розповзається, поширює свій вплив і розміщує свої матеріальні елементи (підприємства, житлові райони, транспортні споруди, склади комунікації і т.д.) на прилеглих до нього територіях, перетворює економіку прилеглих населених пунктів і стимулює створення нових, які виконують містообслуговуючі та містодоповнюючі функції.

Багато з навколишніх населених пунктів швидко зближуються з основним містом, перетворюються в його передмістя, частина з них потім включається в міську межу і входить до складу периферійних міських районів. Вплив міста поширюється таким чином на все більшу територію, система населених пунктів якої набуває характер міської агломерації" [2].

Інтегрованість приміської зони, на нашу думку, можна визначити кількома методами.

1. Математико-картографічне моделювання, в основі якого розрахунок показника напруги поля демографічного впливу. Цей показник характеризує силу впливу міста, що залежить від величини міста і розраховується за формулою [3,6]:

$$EВ = NА / R2 АВ \quad (1),$$

де EB – напруга, яка створюється центром A у точці розміщення населеного пункту B ; HA - людність міста A ; RAB – відстань між центром A і поселенням B .

2. Розміри і напрямки маятникової міграції дають змогу встановити наскільки населені пункти приміської зони пов'язані із містом-ядром, а отже, наскільки великою є їх інтегрованість у агломерацію.

3. Розрахунок щільності населення в приміській зоні.

4. Метод бальної оцінки за різними показниками за блоками: транспортно-географічним, демографічним, соціальним, економічним, та забезпеченістю с/г угіддями.

Потужність, глибина територіальної взаємодії населених пунктів агломерації виступає тією силою, що визначає напрями і характер їх взаємозумовленого розвитку, а також межі міської агломерації та приміської зони великого міста. Наразі значення приміської зони, особливо великого міста постійно зростає, в зв'язку з багатовекторністю її функцій і є однією з головних передумов розвитку самого міста і регіону в цілому.

Крім того, розглядаючи взаємовплив розвитку міст і приміських територій, очевидно, що міські агломерації, великі міста виступають «полюсами росту» соціально-економічного розвитку регіонів і країн. В їх межах чітко проявляються процеси ділової активності, виробничої, інвестиційної діяльності, що визначає стійкі тенденції саморозвитку міст, не дивлячись на механізми обмеження їх росту. Більш того в приміських зонах відбуваються активні трансформаційні процеси в соціальній, економічній, демографічній сферах. Донедавна основною функцією приміської зони було життєзабезпечення міста. Наразі для приміської зони характерна велика кількість зв'язків: економічних, культурно-побутових, адміністративно-управлінських, відбувається інтеграція приміських територій з містом на основі транспортних, комунікаційних мереж, логістичних, культурно-побутових об'єктів, що дає можливість стверджувати

про новий виток розвитку системи «місто – приміська зона». Поряд з тим існує низка протиріч між даними елементами системи. Приміська зона являє собою зону спільних інтересів як з боку міста так і з боку громад, в результаті цього виникають конфлікти, спірні питання [4].

Більш того приміська зона є територією накладання різнорівневих інтересів (місто, область, громади) та одночасно і зоною їх спільних інтересів. В результаті міська і обласна влада концентрують увагу на одиничних проблемах і не підходять до їх вирішення комплексно. Сумісний підхід влада практично не використовує.

Для великих міст обласні ресурси, в багатьох випадках, являються фактором забезпечення розвитку міста. Плюсом є те, що місто за рахунок області, має значний потенціал для розвитку, проте відбувається «викачування» обласних ресурсів на користь міста, що перешкоджає розвитку області.

Крім територіальних проблем, які необхідні для розростання міста, і які знаходяться за рахунок приєднання обласних територій, гостро стоїть проблема транспортних перевезень, пропускних можливостей доріг. Одним з варіантом розв'язання цієї проблеми є рівномірний розподіл ресурсів і можливостей, які затверджуються в генеральному плані міста і області. «Перекіс» в бік центру при агломераційному розвитку неминучий. Проте синхронність стратегічного планування міста і області дозволить мінімізувати його негативний ефект. Необхідно визначитися із загальною стратегією розвитку територій, проаналізувати ситуацію, знайти найбільш ефективні варіанти розвитку всієї агломерації, а не окремих її структур. Тому в першу чергу необхідно розробити єдину систему планування розвитку територій, в тому числі і приміських зон [1].

Іншим важливим питанням конфлікту місто – приміська зона є функціональна підпорядкованість приміської зони місту, виконання нею містообслуговуючих функцій при адміністративній її незалежності й економічній самостійності. Принциповими є розбіжності в думці про механізм регулювання приміськими територіями. Для

міської влади ці території є резервними для подальшого розвитку міста. Обласна влада самостійно намагається контролювати економічний розвиток, статус земель в приміській зоні. Відбувається накладання різнорівневих інтересів міста і громад в зоні спільних інтересів, тобто приміській зоні. Дане питання вимагає детального опрацювання.

Сучасна географія має вирішувати питання раціонального розселення населення, раціонального розміщення виробництва, раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища. З даного твердження випливають три основні напрями вивчення просторових аспектів управління – демографічними процесами, народним господарством, навколишнім середовищем. Механізми управління мають різні підходи вирішення залежно від об'єкта дослідження.

Тому при вивченні управлінських питань таким територіальним комплексом, як приміська зона, слід детально розглянути та проаналізувати такі аспекти, як населення досліджуваної території, її кордони, функції, оскільки лише після цього можливі рекомендації щодо розвитку даної території та для формування успішної системи управління приміськими зонами, необхідний облік соціально-економічних особливостей і характеристик; ця умова спроможна надати можливий вибір оптимальної стратегії розвитку та управління приміськими зонами.

Вивчаючи управлінський аспект місто – приміська зона – можна виділити певну межу, коли місто і приміська зона, а також область, досягли такої стадії розвитку, коли з'являється нагальна потреба переглянути, удосконалити існуючу систему територіального управління, для ефективного вирішення політичних, економічних, соціальних питань. Виникає необхідність перебудови існуючих адміністративних кордонів і приведення їх у відповідність з функціями, які виконуються окремими територіями.

При цьому складним завданням є організація раціонального територіального управління приміською зоною. Спостерігається тенденція до територіального зростання міст та ускладнення

конфігурації їх зовнішніх кордонів, часто захоплюючих районні території, які раніше вважалися приміськими, таким чином продовжується експансія міста на територію області, що вимагає чіткого встановлення адміністративних кордонів міста та приміської зони.

Сучасний адміністративно-територіальний устрій України був сформований за часів СРСР і мав забезпечувати ефективність командно-адміністративної системи управління республікою. В процесі посткомуністичних трансформацій значна частина країн Центрально-Східної Європи в 90-х рр. минулого століття провели низку адміністративно-територіальних реформ, які призвели до демонтування командно-адміністративної системи управління та запровадили реалізацію принципу субсидіарності, що мало би збільшити ефективність адміністрування на місцях. Тобто, країни Центрально-Східної Європи в 90-х рр. провели таку саму модернізацію адміністративно-територіального устрою, яку країни Західної Європи (зокрема, Франція) запровадили в 70-80-х рр. з метою підвищення ефективності державного управління в результаті збільшення мобільності капіталу й зростання регіональних ідентичностей [7].

Незважаючи на численні спроби в Україні модернізація адміністративно-територіального устрою так і не відбулася. Це дало б змогу здійснити перехід від командно-адміністративної системи управління до запровадження принципу субсидіарності в адміністративно-територіальній системі країни.

Таким чином, адміністративно-територіальний устрій України функціонує за тією логікою, яка простежувалась в централізованих країнах Західної Європи до 60-80-х рр. минулого століття, коли одиниці адміністративно-територіального устрою формувалися і функціонували виходячи з потреб центральних органів виконавчої влади для більш зручного адміністративного керування, більш ефективного перерозподілу ресурсів, визначення сфер промислового розвитку, які могли для зручності керування зосереджуватися в конкретних регіонах [7].

Концентрація повноважень та ресурсів навколо центральних органів виконавчої влади призводить до неефективності державного адміністрування на місцях (централізація в прийнятті рішень ускладнює вирішення базових проблем на місцях), а перерозподіл ресурсів між одиницями адміністративно-територіальної системи України ліквідує стимули для залучення інвестицій. Відсутність повноважень для вирішення значної частини проблем на місцях призводить до залежності (як фінансової, так і управлінської) від центральних органів виконавчої влади, або від вищестоящих елементів системи адміністративно-територіального устрою України.

Тому питання управління, в тому числі й приміськими територіями, є важливою проблемою й мотивацією до її подальшого вивчення.

Література:

1. Андриевский И. Проблемы городских агломераций. Электронный ресурс. Режим доступа: http://vovremya.ru/stati/problemyi_gorodskih_aglomeratsiy1301/
2. Богорад Д.И. Городские агломерации Украинской ССР. Основные положения и выводы / Д.И. Богорад. – К. : НИИСП Госстроя УССР, 1966. – 73 с
3. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: геодемографічні аспекти / В.О. Джаман. – Чернівці : Рута, 2003. – 392 с.
4. Закутинська І. І.¹ Сливка Р. Р.¹ Заячук М. Д.² Субурбанізаційна зона м. Івано-Франківськ та її приміська сільськогосподарська спеціалізація. Електронний ресурс. Режим доступа: <http://geopolitika.crimea.edu/arhiv/2014/tom10-v-2/096zakut.pdf>
5. Ібатуллін Ш.І. Соціально-економічні зв'язки великого міста та його приміської зони / Ш.І. Ібатуллін // Науковий вісник НАУ. – 2006. – №102. – С. 300-307.
6. Ныммик С.Я. Региональные системы поселений как каркас районнообразования / С.Я. Ныммик // Вестн. Моск. ун-та. Серия 5
7. Електронний ресурс. Аналітична записка. Режим доступа: <http://www.niss.gov.ua/articles/979/>